

ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA SINONIMLARNING BADIY- USLUBIY XUSUSIYATLARI

Nazarova Sabrina, NamDU 3-kurs talabasi,

Email: nazarovasabrina046@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sinonimlarning leksik-semantik xususiyatlari Abdulla Oripov ijodi misolida tahlil qilinadi. Leksikologik nazariya asosida soʻzning atash maʼnosi, bir maʼnoli va koʻp maʼnoli soʻzlar, shuningdek, sinonimik qatorlarning badiiy matndagi vazifasi yoritilgan. Sheʼriy misralardan olingan sinonimlar guruhlanib, ularning semantik va uslubiy farqlari koʻrsatib berilgan.

Tayanch soʻzlar: leksikologiya, sinonim, sinonimik qator, badiiy uslub, Abdulla Oripov, leksik-semantika.

Annotation: This article analyzes the lexical-semantic features of synonyms in Abdulla Oripov's poetry. Based on the principles of lexicology, the denotative meaning of words, monosemy and polysemy, as well as the stylistic function of synonymic rows in literary texts are studied. Examples from Oripov's poems illustrate the semantic and stylistic peculiarities of synonyms.

Key words: lexicology, synonym, synonymic row, stylistic function, Abdulla Oripov.

Аннотация: В статье рассматриваются лексико-семантические особенности синонимов на материале поэзии Абдуллы Орипова. На основе принципов лексикологии анализируются денотативное значение слова, однозначность и многозначность, а также стилистическая функция синонимических рядов в художественном тексте. Примеры из стихотворений Орипова показывают их семантические и стилистические различия.

Ключевые слова: лексикология, синоним, синонимический ряд, стилистическая функция, Абдулла Орипов.

Sinonimlar shakli turlicha, ammo maʼnosi bir-biriga yaqin boʻlgan soʻzlardir. Ularning qoʻllanishi natijasida sinonimiya hodisasi yuzaga keladi. Bir umumiy maʼnosi

bilan o‘zaro bog‘lanuvchi so‘zlar guruhi sinonimik qator deyiladi.¹ Sinonimik qatorlarda “bosh so‘z” – neytral leksik birlik ajratiladi va sinonimik qator ikki yoki undan ortiq so‘zdan tashkil topadi. Har bir sinonimik qatorda bir so‘z asosiy so‘z hisoblanadi hamda u uslubiy jihatdan keng qo‘llanadi²

Abdulla Oripov she‘riyati sinonimlarga boy bo‘lib, ular badiiy nutqning emotsional ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Biz quyida shoir ijodiga oid she‘rlar asosida sinonimlarning leksik-semantik xususiyatlarini ko‘rib chiqamiz:

Dunyoda qutlovlar bor,
Biri biridan go‘zal.
Dunyoda tabriklar bor,
Biri biridan ezgu.

Sinonimlar - qutlovlar va tabriklar so‘zi. Bu so‘zlar biror bir munosabat bilan biror kimga ezgulik, yaxshilik tilash degan ma’nolarda qo‘llaniladi. Yuqoridagi misralarda qutlov va tabrik so‘zlari qo‘llanish darajasiga ko‘ra farqlanadi. Jumladan, qutlov so‘zi ko‘proq badiiy adabiyotda qo‘llansa, tabrik so‘zi esa neytral, ya’ni hamma uslublar – so‘zlashuv, badiiy, ilmiy, publitsistik va rasmiy uslublarda qo‘llashimiz mumkin.

Shu bir chanoq paxta ham,
Zohirdan ma’sum, yuvosh.
Va lekin zahmatlari
Sig‘mas onnga, shuurga.

Sinonimlar – ma’sum, yuvosh va ong, shuur so‘zlari. Ma’sum va yuvosh so‘zlari beozor ma’nosida. Lekin ma’sum so‘zi ravish bo‘lib kelganda, beozor tarzida ma’nosida qo‘llaniladi. Masalan, Hamid G‘ulomovning —Mash’all asarida : — Qamchi jahlidan tushib, Mavlon akaga yaxshi shogirdlardek yuvosh boqdi misralarida ko‘rishimiz mumkin. Keyingi misralarda ong va shuur so‘zlari anglash, fahmlash, tushuncha, aql va idrok ma’nolarida qo‘llangan.

Shu mo‘jaz hayotimni,
Elga, yurtga bog‘labman to
Unga eshman, tirikman.(O‘zbek paxtasil)

¹ Abduazizov A.A. Tilshunoslikka kirish. –T.,1999,b-57.

² Berdiyev X., Xo‘jayev P., Yo‘ldoshev B. Umumiy tilshunoslik.-Samarqand, 1974,b-54.

Sinonimlar – el, yurt soʻzlari. Bu soʻzlar davlat, mamlakat, maskan, zamin soʻzlarining sinonimi. Misralardagi el, yurt soʻzlarini koʻproq badiiy adabiyotlarda uchratamiz. Ikkalasi ham muayyan yashaydigan joyni bildiradi. Ularning juft soʻz holatida kelishi mazmunni kuchaytirish, taʼkidlash va misralarning jarangdorligini oshirgan.

Xorgʻin bir yoʻlchingman, darvozungni och,
Boshlab keldi dema kulfat, qaygʻuni
Nogoh koʻzlarimda koʻrsang qatra yosh,
Sogʻinch yoshlari deb qabul et uni.

Sinonimlar – kulfat va qaygʻu soʻzlari. Biror kimning boshiga gʻam-tashvish tushishi maʼnosida qoʻllangan. Kulfat qaygʻu soʻziga nisbatan kuchsizroq va ularning ham maʼnosida farq bor. Kulfat - azob beradigan holat, qiynoq, azob va uqubat. Qaygʻu – biron narsaga, holatga nisbatan chuqur alam, ayniqsa, kimdir vafot etganligi sababli chuqur iztirobga tushish maʼnolarini ifodalaydi.

Qirq yosh ham keldi-yu, qoʻlimdan tutdi,
Borman na ertakda, na afsonada.
Qirq yilning naq yarmi yoʻllarda oʻtdi,
Yarmi esa oʻtdi bemorxonada.

Sinonimlar – ertak va afsona soʻzlari. Adabiy janr turlaridan biri sifatida eʼtirof etiladi. Ertak va afsona soʻzlari orasida biroz farqlanishlar bor. Ertak - voqealar toʻqima, xayoliy, yolgʻon va uydirmaga asoslangan sehrli sarguzasht, majoziy xarakterdagi epik asar. Afsona – xayoliy, uydirma, moʻjiza, sehr-jodu, toʻqimadan iborat boʻladi. Ularning tag zaminida oz boʻlsa-da haqiqat yotadi. Bular bir-biridan farqli janr hisoblansa-da, ularni birlashtirib turadigan xayoliy, uydirma, toʻqima kabi belgilar mavjud. Yaʼni ertak va afsona soʻzlarini shartli sinonimlar deb olsak boʻladi, chunki bu soʻzlarning maʼnosi bir-biriga juda yaqin.

Bir vaqtlar joʻr boʻlib oʻtli yoshlikka,
Yurardim hech soʻnmas tilagim bilan
Bugun-chi, dardlashib turibman yakka,
Shu majruh, shu xasta yuragim bilan. (Qirq yoshl)

Sinonimlar – majruh va xasta soʻzlari. Bu soʻzlar yaralangan, jarohatlangan, mayib va bemor maʼnolarida qoʻllanilyapti. Majruh – arabcha soʻz boʻlib, yarador,

jarohatlangan, nogiron ma'nolarida ishlatilsa, xasta esa kasal, bemor, betob ma'nolarida qo'llaniladi. Bundan tashqari, xasta so'zi badiiy adabiyotda ko'chma ma'nolarda dardli – xasta ko'ngil, kuchsiz, zaif – xasta ovoz kabi birikmalarda ma'noni kuchaytirishga xizmat qilgan.

Yo'q deyman va lekin sim-sim yig'layman,

Qirq ko'zgu keladi qarshimga bot-bot.

Dilbar kunlarimni bir-bir ilg'ayman,

Misli oynaga boqqanday Farhod.

Sinonimlar – ko'zgu va oyna so'zlari. Ikkalasi ham shisha ma'nosida. Lekin O'tkir Hoshimovning hikmatlarida shunday deyilgan: —Ko'zgu o'zingni ko'rsatadi. Oyna esa atrofdagilarni ko'rsatadi. Shuning uchun ko'zguga ko'proq qara. Ko'zgu – yorug'lik tekis qaytaruvchi yupqa (alyuminiy, kumush va boshqalar) qatlam bilan qoplangan silliq shisha metall yoki metall jism. Oyna – shisha, ko'zguning jonli tildagi atalishi. Ikkalasi ham shishadan yasalgan metall nomi. Shoir shu so'zlarni qo'llash orqali so'z takroridan qochgan va she'rga ham jozibadorlik baxsh etgan.

Men ko'rar endigi bu go'zal olam,

Sirli u odamlarning mavhum soyasi.

Shul sabab qalbimni o'rtaydi alam,

Shul sabab g'amimning yo'q nihoyasi. (Xayrlashish)

Sinonimlar – alam va g'am so'zlari. Bu so'zlar ham yuqorida qo'llangan kulfat, qayg'u so'zlarining sinonimi desak ham bo'ladi. Mazkur misralarda alam va g'am o'zaro sinonim bo'lsa ham, shoir ularni alohida keltirish orqali semantikasida farqlanish borligiga ishora qiladi. Jumladan, alam – biror ish bo'lib o'tgandan so'ng ko'ngilda qoladigan g'ashlik, rashk, nafrat kabilarni anglatga, g'am so'zi nisbatan kengroq ma'noda —tashvish, —hayot mashaqqatlari,—kundalik muammolarni bildiradi.

Ruhingda safo-yu, taningda mador ,

Umidbaxsh qo'shiqlar kuylaganmisan?

O'sha payt, o'sha on hech ko'rsa bir bor,

Chinorni Kim ekkan – o'ylaganmisan?

Sinonimlar – o'sha payt va o'sha on so'zlari. Biror voqea-hodisalarning bir zumda, tasodifan sodir bo'lish degani. Sinonimlarni ketma-ket keltirish orqali ijodkor

mazmunni kuchaytirish, vaqtga urg'u berishga intilgan. Bunda o'sha so'zining takrori ham muhim ahamiyatga ega.

Turibman qo'limda qadah shu palla,
Demak, jom so'zimni aytmasam bo'lmas.
Sizga baxt tilashim mumkin baralla,
Lekin baxtli qilish qo'limdan kelmas. (Qadah)

Sinonimlar – qadah va jom so'zlari. Ichish uchun mo'ljallangan idish. Yuqoridagi misralarda qo'llangan jom so'zi ko'chma ma'noda qo'llangan. Bu yerda shoir sinonimlarni qo'llashda tarixiy qatlamdagi so'zlarga murojaat qilgan. Natijada misralar mumtoz adabiy an'analar ruhini o'zida aks ettirgan. Jom so'zi tasavvufiy leksikada qalbni bildiradi. Unga quyilgan may esa ishq demakdir. Shu yo'l bilan ijodkor qadah so'ziga ham ishq, muhabbat, oqibat tushunchalarini singdirishga harakat qilgan.

Bu misollar shuni ko'rsatadiki, Abdulla Oripov sinonimlardan mazmunni boyitish, uslubiy ta'sirchanlikni kuchaytirish va obraz yaratish maqsadida unumli foydalangan.

Xulosa qilib aytganda, sinonimlarning qo'llanilishi Abdulla Oripov she'riyatida badiiy ifoda vositalarini boyitadi, matnning jarangdorligi va ta'sirchanligini oshiradi, semantic nozikliklar orqali poetik obrazni chuqurlashtiradi, she'riy uslubda ma'nodosh so'zlarning o'ziga xos uslubiy qirralarini namoyon qiladi. Shunday qilib, shoir ijodida sinonimlar faqat til birliklari emas, balki badiiy-estetik kuchga ega vositalar sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. – Toshkent: Sharq, 2010. – 175 b.
2. Mengliyev B., Tojiyeva G. Tilshunoslikka kirish. – Qarshi, 2007. – 173 b.
3. Abdurahmonov G'. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qituvchi, 2003. – 294 b.
4. Sayfullayeva R. Tilshunoslik. – Toshkent, 2010. – 403 b.
5. Berdiyev X., Xo'jayev P., Yo'ldoshev B. Umumiy tilshunoslik. – Samarqand, 1974.

